

Predominance of Iranian-Islamic Identity Components in Iranian Realism (Based on the Novel by Suvashoon)

Marzieh Abyar Qamsari¹, and Reza Shajari²

1. Ph.D. in Persian Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, University of Kashan, Kashan, Iran. E-mail: marziehabayar@yahoo.com
2. Corresponding author, Associate Professor of Persian literature, Faculty of literature and Foreign Languages, University of Kashan, Kashan, Iran. E-mail: shajary@kashanu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 21/07/2022

Received in revised form:
25/01/2023

Accepted: 06/02/2023

Keywords:

Iranian,
Realism,
Islamic,
Identity,
Martyrdom,
Culture,
Persian novel,
Suvashoon.

ABSTRACT

Although the school of realism first emerged in Europe, it gradually spread to the literature of other nations, inspiring many writers and artists to create realistic works in various countries. This school emerged alongside the failure of the constitutional movement in Iran. Writers sought to create realistic works that reflected contemporary events in people's lives while taking into account the social and cultural conditions of their society. This approach inadvertently led to the localization of the school of realism. The aim of this research is to explain and demonstrate the predominance of Iranian-Islamic identity as a key component of Iranian realism. In this research, conducted using a combined descriptive and analytical approach, the researchers first provided a brief overview of Iranian realism and its development process, followed by an introduction to Iranian social identity. Then, Suvashoon's novel - which is one of the most prominent works of Persian realism—was evaluated in terms of the influence of Iranian-Islamic identity, particularly the culture of martyrdom. As a result, researchers have demonstrated the reflection of Iranian-Islamic identity in this novel by analyzing the protagonist, Suvashoon, through the lens of martyrdom culture, citing examples of martyrdom within the work. Beyond this achievement, they have also examined and described the influence of the Iranian realist writer as a role model, highlighting the characteristics of martyrdom culture as an integral part of Iran's cultural identity. This analysis aims to promote social mobility and strengthen the spirit of struggle among social classes. Finally, they suggest that researchers interested in this field should study and analyze another significant work of Iranian realism, with attention to the reflection of Iranian identity in that work.

Cite this article: Abyar qamsari, M., Shajari, R. (2025). Predominance of Iranian-Islamic Identity Components in Iranian Realism (Based on the Novel by Suvashoon). *Research in Narrative Literature*, 14 (3), 1-27.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2023.8070.1622

Extended Abstract

Introduction:

After emerging on the Iranian literary scene, the school of realism developed characteristics aligned with Iranian culture, shaped by the country's cultural, political, social, and religious contexts. As a result, it became a distinct literary movement largely independent of European realism. Therefore, the localization of the school of realism and the alignment of its various aspects with Iranian culture led to the emergence of an independent school within Persian literature, which we can call "Iranian realism." One of the most important principles of Iranian realism is the realist writer's focus on Iranian-Islamic identity. In the following article, the researchers, drawing on the novel *Suvashoon* as one of the key works of realism, seek to answer which components of Iranian-Islamic identity are reflected in this work and how Daneshvar was able to create a lasting piece influenced by Iranian-Islamic culture.

Methodology:

In this research, by referring to the library and indexed sources, the data required for this research was recorded and, after classification, was examined and evaluated using a combined method (descriptive, analytical).

Results and Discussion:

This novel tells the story of Zari and Yousef, the main characters, living together. It explores Zari's struggles and the emotional challenges she faces as a woman trying to keep political issues from infiltrating their home.

The significance of the novel *Suvashoon* lies primarily in its depiction of the situation in Iran, particularly in the Fars province, during World War II and the presence of Allied forces in the country. This essay examines the representation of the Iranian character in the novel, the author's ideological perspective, and, ultimately, the emergence of the Iranian-Islamic identity within the work.

In the first part, the author imparts a mythical quality to the representation of the Iranian character by drawing on the mythological heritage and the legend of Siavash. Simultaneously, by incorporating the spiritual legacy of the monument of Seyyed al-Shohada, the narrative blends mythological and religious concepts. This clearly demonstrates that martyrdom has consistently been embraced as an ideology by patriotic and religious Iranian fighters to preserve Iran's independent identity and to immortalize the ideals of heroes after their death.

In the second part, which represents the ideological approach in this novel, the researchers explain how a committed writer like Daneshvar was able to create a contemporary model for the struggle against colonialism and oppression by drawing on Iranian civilization, Islamic culture, and mythological heritage.

In the third section, which explores the emergence of Iranian-Islamic identity in the novel, researchers explain how Daneshvar incorporates the *Suvashoon* ritual—a set of intertwined concepts from Iranian mythology and Islamic tradition—into the narrative of a poor man. This

prepares the audience to hear a story in which the epic hero sacrifices himself for his human and national ideals.

In fact, Daneshvar, with unparalleled mastery, connects Iran's mythical and historical past to the social conditions of her time, ultimately concluding her discourse with the concept of martyrdom culture, which combines Shiism and Iranian thought.

Conclusion:

The features that Iranian realist writers have reflected in their works with high frequency can be extracted and explained as components of Iranian realism. One of these components is national identity. Iranian national identity has various dimensions, and this research specifically examines Iranian-Islamic identity and its nature in the novel *Suvashoon*. The results obtained in the end are summarized as follows:

- 1) How to integrate mythological and spiritual heritage in this work.
- 2) The process of formation and evolution of the culture of martyrdom as one of the dimensions of Iranian identity.
- 3) Revival of the culture of martyrdom and its recognition by the members of society with the attention and focus of committed Iranian writers.
- 4) Introduction of the novel *Souvon* as one of the most prominent Iranian realist works and proof of the reflection of the identity component Iranian-Islamic in it.

غلبه مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی در واقع‌گرایی ایرانی (با تکیه بر رمان سووشون)

مرضیه آبیاری قمصری^۱ | رضا شجری^۲*

۱. دانش‌آموخته دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. رایانامه: marziehabyar@yahoo.com
۲. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. رایانامه: shajary@kashanu.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۳۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۱۱/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۷

واژه‌های کلیدی:

واقع‌گرایی ایرانی،

هویت ایرانی - اسلامی،

فرهنگ شهادت،

رمان فارسی،

سووشون.

با وجود این که مکتب رئالیسم ابتدا در اروپا پدیدار شد، اما رفته رفته وارد ادبیات سایر ملل گردید و نویسندگان و هنرمندان بسیاری را در جهت خلق آثار واقع‌گرایانه در کشورهای مختلف با خود همراه ساخت. این مکتب مقارن شکست نهضت مشروطه در ایران نیز شکل گرفت و نویسندگان کوشیدند ضمن در نظر گرفتن شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه خویش دست به خلق آثار واقع‌گرایانه‌ای بزنند که بیانگر وقایع جاری در زندگی مردم باشد؛ که همین امر ناخودآگاه موجب بومی‌سازی مکتب رئالیسم گردید. در این پژوهش هدف محققان آن است که غلبه هویت ایرانی - اسلامی را به عنوان یکی از مؤلفه‌های رئالیسم ایرانی تبیین نموده و اثبات نمایند. پژوهشگران در این جستار که به روش تلفیقی (توصیفی، تحلیلی) انجام شده است، ابتدا رئالیسم ایرانی و روند تکوین آن را به اجمال توضیح داده و هویت اجتماعی ایرانی را معرفی کرده‌اند. سپس رمان سووشون - که یکی از شاخص‌ترین آثار واقع‌گرایانه فارسی می‌باشد - را از نظر میزان تأثیرپذیری از هویت ایرانی - اسلامی به ویژه فرهنگ شهادت مورد ارزیابی قرار داده‌اند. در نتیجه پژوهشگران با تجزیه و تحلیل قهرمان داستان سووشون بر اساس معیارهای مندرج در فرهنگ شهادت، بازتاب هویت ایرانی - اسلامی در این رمان را با استناد به نمونه‌های استشهادی این اثر اثبات نموده‌اند. علاوه بر این دستاورد، الگوبرداری نویسنده واقع‌گرای ایرانی از شاخصه‌های فرهنگ شهادت به عنوان جزئی از هویت فرهنگی ایران، در راستای ایجاد تحرک اجتماعی و تقویت روحیه مبارزه در میان طبقات جامعه را نیز مورد تحلیل و توصیف قرار داده‌اند.

استناد: آبیاری قمصری، مرضیه؛ شجری، رضا (۱۴۰۴). غلبه مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی در واقع‌گرایی ایرانی (با تکیه بر رمان سووشون). پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۴ (۳)، ۱-۲۷.

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/rp.2023.8070.1622

۱. پیشگفتار

مکتب رئالیسم^۱ از جمله مکاتب مهم ادبی است که در اواسط قرن ۱۹ میلادی به خاطر برخی تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در اروپا پا به عرصه ظهور گذاشت و سپس رفته رفته وارد ادبیات و هنر سایر ملل شد. واژه (Realism) از ریشه لاتینی (real) و به معنای (واقعیت و حقیقت) است؛ اما در اصطلاح، «جوهر واقع گرایی عبارت است از تحلیل اجتماعی، مطالعه و تجسم زندگی انسان در جامعه، مطالعه و تجسم روابط اجتماعی، روابط بین فرد و جامعه و ساختمان خود جامعه» (رافائل، ۱۳۵۷: ۲۱).^۲ رئالیسم در ادب فارسی با اصطلاح «واقع گرایی» معادل سازی شده و رایج گشته است؛ این مکتب ادبی از جمله عناصر فرهنگی ارزشمندی است که در فراگرد فرهنگ پذیری، از ادبیات اروپا استقراض گردیده و پس از تغییراتی در راستای همسان سازی با بافت فرهنگی ایران، مورد استفاده نویسندگان ایرانی قرار گرفته است.

مکتب رئالیسم در ایران، مقارن شکست نهضت مشروطه، وارد حیطه ادبیات فارسی گردید. عواملی نظیر به نتیجه نرسیدن انقلاب مشروطه، رواج بحران سیاسی-اجتماعی، روشنفکری، جنگ های جهانی و بسیاری از دلایل دیگر باعث ورود جامعه ایرانی به دوره جدیدی از تاریخ گردید» (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۱: ۳۴۹).

این عصر جدید و این برهه حساس از تاریخ اجتماعی ایران، نیازمند زبان و ادبیاتی مطابق با ویژگی های زمانه خود بود تا بتواند با جریان وقایع جامعه همگام شود و رسالت خود را در خدمت به جامعه ایفا نماید؛ بنابراین صاحب نظران ادبیات ایران به اقتباس مکتب رئالیسم که جامعه و مسائلش در کانون توجه آن قرار داشت اقدام نمودند.

مکتب رئالیسم پس از قدم نهادن به عرصه ادبی ایران، به خاطر الزامات فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و شرایط دینی-مذهبی جامعه ایران، به صورت مکتبی ادبی با مختصات و ویژگی هایی مطابق با فرهنگ ایرانی درآمد که تا حد زیادی مستقل از رئالیسم اروپایی بود. نویسندگان و هنرمندان بعد از مشروطه با رعایت موازین و قواعد مکتب نوظهور واقع گرایی ایرانی، به خلق آثار ادبی پرداختند و در زمینه ادبیات داستانی، آثار برجسته و ارزشمندی با رویکرد واقع گرایانه تألیف نمودند. بومی سازی مکتب رئالیسم و همسو شدن ساحات مختلف آن با فرهنگ ایرانی عامل ظهور مکتبی مستقل در ادبیات

1. School of realism

2. Raphael

فارسی گردید؛ با بررسی و بازخوانی رمان‌های واقع‌گرای ایرانی با توجه به ساختار فرهنگی، اجتماعی و سیاسی و پیشینه تاریخی ایران می‌توان مؤلفه‌ها و اصولی استنباط نمود که از اصول و فروع موازین رئالیسم غربی متفاوت است. بدون تردید این مؤلفه‌ها همان اصول مکتب ادبی رئالیسم ایرانی^۱ می‌باشند. واقعیت این است که رمان‌های رئالیستی ایران، به خصوص برجسته‌ترین آن‌ها مانند سوشون، هرچند از شاکله عمومی رمان غربی پیروی می‌کنند، اما الزاماً از اصول و ضوابط و جریان‌های رمان‌نویسی غرب یک به یک تبعیت نمی‌کنند» (رضایتی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۰).

تمرکز نویسنده واقع‌گرای ایرانی بر «هویت ملی»^۲، یا به عبارت دقیق‌تر «هویت ایرانی - اسلامی» از مهم‌ترین اصول رئالیسم ایرانی بوده و با تحلیل پژوهش محوره محتوای رمان‌های برجسته رئالیسم ایرانی، بهره‌گیری نویسندگان واقع‌گرا از عناصر نهادینه شده در هویت ایرانی - اسلامی به وضوح قابل مشاهده است.

با مطالعه و بررسی دقیق نمونه‌های شاخص از آثار واقع‌گرایانه ایرانی، می‌توانیم با قاطعیت اظهار کنیم که نویسنده واقع‌گرای ایرانی در حوزه داستان‌نویسی، محتواهای ایدئولوژیک و بومی می‌آفریند؛ به عبارت دیگر باید اذعان داشت که نویسنده ایرانی در آفرینش اثر خود اساس و بنیاد را بر «رویکرد ایدئولوژیکی»^۳ و صبغه ایرانی داشتن محتوا نهاد است. این سخن به این معناست که نویسندگان واقع‌گرای ایرانی، ادبیات داستانی واقع‌گرای فارسی را در خدمت آمال حزبی - مرامی و نگرش مذهبی خود درآورده‌اند. از منظری دیگر به دلیل امتزاج ناگزیر ذات رئالیسم با انتقاد از امور ناهنجار، نویسندگان واقع‌گرای ایرانی به منظور انتقاد از وضعیت موجود، به کرات دست به آفرینش آثاری زده‌اند که در نهایت به بسط و گسترش ایدئولوژی مرامی و مذهبی بومی ایران ختم شده است. هم‌چنین در نتیجه جریان یافتن واقع‌گرایی ایرانی در بستر رویکردهای ایدئولوژیکی، گرایش‌ها و نحله‌های ادبی نظیر ادبیات زندان و ادبیات پایداری ایجاد شده است. رویکرد ایدئولوژیکی اتخاذ شده توسط نویسندگان واقع‌گرای ایرانی غالباً در دو ساحت سیاسی و مذهبی بازتاب داشته و در آثار داستانی واقع‌گرای ادبیات فارسی این رویکرد به صورت جانبداری یا مخالفت با یک اندیشه مرامی و یا مذهب تشیع و گزاره‌های آن خود را نشان داده است.

1. Iranian realism
2. national identity
3. Ideological approach

قابل ذکر است که علاوه بر ایدئولوژیک بودن محتوای آثار واقع‌گرایی ایرانی، صبغه ایرانی این آثار نیز غیرقابل اغماض بوده و مؤلفه‌های هویت فرهنگی^۱ ایران در این آثار با بسامد بالایی به کار رفته است. نویسنده واقع‌گرا با اتکا به تاریخ و جغرافیای ایران، در محتوای اثر خود مشخصه‌های زیست-محیطی ایرانی و مختصات فرهنگی خطه‌ها و اقلیم‌های متنوع ایران را گنجانده است. این نویسندگان با تأکید بر ساختار بومی مناطق ایران به رمان خود صبغه و هویتی ایرانی بخشیده‌اند. اگر بخواهیم به طور دقیق‌تر به مبحث صبغه ایرانی در واقع‌گرایی بپردازیم، باید بگوییم که صبغه ایرانی یک اثر، چیزی فراتر از اقلیمی بودن آن است. آثاری که در مکتب واقع‌گرایی ایرانی نوشته می‌شوند دارای هویت ایرانی هستند و می‌دانیم که هویت اصیل ایرانی که امروزه در جهان شناخته شده است همان هویت ایرانی-اسلامی می‌باشد.

چنان‌که می‌دانیم آنچه در شکل‌گیری هویت اجتماعی^۲ یک جامعه نقشی اساسی ایفا می‌نماید، هویت فرهنگی و عوامل تشکیل‌دهنده این هویت است؛ عوامل فرهنگی دخیل در شکل‌گیری هویت اجتماعی به مرور زمان و در طی زندگی مشترک اجتماعی و با تأثیر از نوع روابط انسانی حاکم بر جوامع و متأثر از کلیه عوامل سیاسی، تاریخی، جغرافیایی و اقتصادی ایجاد می‌شوند. این مولفه‌ها که به صورت گزاره‌های فرهنگی، به مرور زمان در هویت اجتماعی نهاده می‌گردند، غالباً به پنج دسته کلی تقسیم می‌شوند که عبارتند از:

۱- جهان‌بینی، اعتقادات و آیین‌ها

۲- زبان، ادبیات و هنر

۳- میراث اساطیری^۳

۴- سنن و آداب

۵- یادمان‌ها و رسوم

این گزاره‌های فرهنگی به تدریج و با ظهور مستمر در کنش‌های اجتماعی آحاد جامعه به صورت اجزای تثبیت شده در هویت اجتماعی ایشان در می‌آیند. این نکته در یکی از بهترین تعاریف ارائه شده از هویت نیز مورد توجه قرار گرفته است. به این صورت که هویت را نوعی ساخته شدن معنا بر پایه یک ویژگی فرهنگی یا مجموعه‌ای از ویژگی‌های فرهنگی دانسته‌اند که بر دیگر منابع برتری دارد. از

1. Cultural identity

2. Social identity

3. Mythological heritage

این منظر هویت بر ارزش‌های معنوی مشترک در بین گروه‌های اجتماعی تأکید دارد» (کاستلز و اینس، ۱۳۸۴: ۲۲).^۱

هویت اجتماعی ایرانی دارای دو منبع و آبشخور یعنی (فرهنگ و تمدن ایران باستان) و (فرهنگ اسلامی) است که در مقطعی از تاریخ، این دو فرهنگ در یک‌دیگر ادغام گردیده و «هویت ایرانی-اسلامی»^۲ را شکل داده‌اند. فرهنگ ایران باستان و فرهنگ اسلامی دارای ابعاد و مولفه‌های مختلفی است که به مرور زمان در هویت ایرانی-اسلامی تثبیت و نهادینه شده‌اند.

در جستار پیش‌رو پژوهشگران با تجزیه و تحلیل رمان سووشون، درصدد اثبات غلبه هویت ایرانی-اسلامی در واقع‌گرایی ایرانی می‌باشند؛ از این رو ابتدا نحوه بهره‌گیری دانشور از مؤلفه‌ها و گزاره‌های تمدن ایرانی و فرهنگ اسلامی در رمان سووشون تبیین شده و گزاره‌های اخذ شده از فرهنگ ایرانی-اسلامی به تفکیک بررسی می‌شود؛ پس از آن رویکرد و نگرشی که دانشور در اثر خود اتخاذ نموده است تحلیل شده و دلیل به کارگیری مؤلفه‌های هویت ایرانی-اسلامی و اتخاذ رویکرد و نگرش بومی ایرانی در رمان سووشون مورد ارزیابی و تبیین قرار می‌گیرد. این روند به این ترتیب پیش می‌رود که ابتدا «یادمان سیاوش اسطوره‌ای و اسطوره باروری» و هم‌چنین «یادمان امام حسین (ع) و حماسه عاشورا» بررسی می‌گردد، سپس قهرمان رمان سووشون (یوسف) بر اساس موارد ذکر شده مورد مطالعه و تحلیل قرار می‌گیرد تا نظریه غلبه هویت ایرانی-اسلامی در واقع‌گرایی ایرانی مورد تأیید و تأکید قرار گیرد و انعکاس صبغه ایرانی در محتوای این اثر مشخص شود.

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

مسئله محوری و بنیادی این جستار، «اثبات غلبه هویت ایرانی-اسلامی در واقع‌گرایی ایرانی» با تکیه بر رمان سووشون به عنوان یکی از شاخص‌ترین آثار داستانی واقع‌گرا است؛ علاوه بر این هدف کلی، نویسندگان در این پژوهش قصد دارند به این سوالات پاسخ دهند که کدام یک از مولفه‌های هویت ایرانی-اسلامی در رمان سووشون بازتاب یافته و دانشور چگونه توانسته است با تأثیر از فرهنگ ایرانی و اسلامی، اثری ویژه و ماندگار بیافریند؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

1. Castells and Ins

2. Iranian-Islamic identity

در نتیجه مرور دقیق و کاملی که در منابع الکترونیکی و نمایه‌های مقالات مندرج در فضای مجازی و همچنین بررسی کتاب‌ها و مجموعه مقالات چاپ شده در مجلات پژوهشی صورت گرفت، می‌توان اظهار نمود که بحث پیرامون رئالیسم ایرانی و تبیین و توضیح مؤلفه‌های این مکتب ادبی، موضوعی بدیع و نو می‌باشد؛ زیرا در ادبیات داستانی فارسی هنوز معیارهای مکاتب غربی رواج دارد و آثار واقع‌گرایانه فارسی اکثراً بر اساس معاییر و موازین رئالیسم غربی مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرند؛ معیارهایی هم‌چون تشریح جزئیات، توجه به حوادث کوچک و برجسته ساختن آن‌ها، استفاده از راوی سوم شخص، پرداختن به جامعه عصر نویسنده، تیپ‌سازی و... این در حالی است که تفکیک اصول واقع‌گرایی ایرانی از مؤلفه‌ها و اصول مکتب رئالیسم غربی، الزاماً باید بر اساس معیارهای موجود در ادبیات واقع‌گرایانه فارسی و اصول و موازینی که توسط غالب نویسندگان رعایت شده است، صورت پذیرد. این معیارها که برشماری یک یک آن‌ها در این مجال نمی‌گنجد و جزئیات آن در رساله دکتری پژوهشگر به تفصیل بیان شده است، به طور کلی در سه ساحت موضوعی و فکری، مضمونی و محتوایی و هم‌چنین ساختاری و زبانی به همراه مؤلفه‌های زیرمجموعه هر یک به طور کامل ارزیابی و تحلیل گردیده و نمونه‌های یافت شده از هر مؤلفه در جامعه آماری پژوهشگر قابل رویت و بررسی می‌باشد. ضمناً قابل ذکر است که دو مؤلفه زیرمجموعه هویت ایرانی-اسلامی که در این پژوهش بدان پرداخته شده است، ذیل ساحت مضمونی و محتوایی می‌گنجد. (آبیاری قمصری، ۱۴۰۰: ۳۳).

نتیجه دیگری که در بررسی پیشینه موضوع این جستار حاصل شد این است که فرهنگ شهادت به عنوان یکی از ابعاد هویت ملی ایرانی که ادبیات پایداری و متعهد بر مبنای آن شکل گرفته است، در مقالات پژوهشی با نگاهی محققانه و دقیق، تبیین هویت نشده است و جایگاه آن در آثار واقع‌گرایانه ادبیات فارسی معین نگردیده است. بنابراین از نظر منطقی و علمی، حداقل نگارش یک مقاله پژوهشی در موضوع یاد شده ضروری می‌نماید.

در خصوص اهمیت، ساختار و محتوای رمان «سوشون» مقالات متعددی نگاشته شده است که در ادامه به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره خواهد شد؛ اما قابل ذکر است که در ارتباط با موضوع پژوهش پیش-رو به غیر از یک مقاله همایشی با عنوان «امام حسین و شهادت، عنصر هویت بخش در رمان سوشون سیمین دانشور»، کار علمی دیگری صورت نگرفته است. از آن گذشته در پژوهش پیش‌رو پژوهندگان تاریخچه مسئله شهادت را از اسطوره تا تاریخ و پس از آن، در رمان مورد نظر بررسی نموده‌اند و بحث اصلی نیز حول محور معرفی مکتب «رئالیسم ایرانی»، سیر تکوین آن و غلبه دو زیرمجموعه مؤلفه

هویت ایرانی - اسلامی که شامل «صبغه ایرانی»^۱ و «رویکرد و نگرش ایدئولوژیکی»^۲ می‌باشد، می‌چرخد که این تفاوت‌های موضوعی با مطالعه دقیق این پژوهش به آسانی قابل درک و دریافت است.

نمونه‌هایی از آثار تحقیقی زیر را به عنوان پژوهش‌های پیش زمینه این مقاله می‌توان عنوان نمود:
-قبادی، حسینعلی (۱۳۸۳)، «تحلیل درونمایه‌های سوشون از نظر مکتب‌های ادبی و گفتمان اجتماعی»، فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ش ۳، صص ۵۴-۴۱.
- قبادی، حسینعلی؛ آقاگل زاده، فردوس؛ دسپ، سیدعلی (۱۳۸۸)، «تحلیل گفتمان غالب در رمان سوشون سیمین دانشور»، فصلنامه نقد ادبی، سال دوم، شماره ۶، صص ۱۸۳-۱۴۹.
-دسپ، سید علی (۱۳۹۴)، «امام حسین (ع) و شهادت، عنصر هویت‌بخش در رمان سوشون سیمین دانشور»، مجموعه مقالات همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت/ دانشگاه زنجان.

۱-۳. روش پژوهش و چارچوب نظری

این پژوهش با رویکرد تاریخی به مطالعه زمان‌مند منابع مورد نیاز پرداخته است، به این شکل که با مراجعه به کتاب‌خانه و منابع نمایه شده، داده‌های مورد نیاز این پژوهش، فیش‌برداری شده و پس از رده‌بندی با روش تلفیقی (توصیفی، تحلیلی) مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۱-۲. سیمین دانشور

سیمین دانشور (۱۳۹۰-۱۳۰۰ش) مترجم، محقق و سرآمد بانوان داستان‌نویس ایران است که لقب «بانوی قصه ایران» نیز به خوبی بیانگر جایگاه والای او در این عرصه می‌باشد.

دانشور آثار ارزشمندی در قالب داستان، تحقیق، پژوهش‌های علمی و مقالات تحقیقی و ترجمه کتب در زمینه‌های مختلف به رشته تحریر درآورده است. یکی از آثار داستانی دانشور که می‌توان آن را اوج خلاقیت هنری و ادبی او معرفی کرد رمان «سوشون» است؛ این رمان در سال ۱۳۴۸ و اندکی پس از وفات همسرش جلال آل‌احمد منتشر شد. سیمین دانشور در این رمان تمام تجربه هنری و ادبی و نیز دانش خود را با دغدغه‌های آل‌احمد که به تازگی او را از دست داده بود درهم آمیخت و رمانی حماسی، اساطیری و مملو از سمبل‌ها و نمادپردازی‌های اجتماعی را آفرید (قبادی، ۱۳۸۳: ۴۷). در

1. Iranian color

2. Ideological approach and attitude

مورد درونمایه‌های رمان سووشون نظرات مختلفی ارائه گردیده است و نتیجه‌ای که از بررسی این نقدها و نظرات به دست می‌آید، بیانگر جایگاه والای این رمان از نظر ادبی و هنری و ذوق و خلاقیت والای نویسنده آن می‌باشد. به اعتقاد منتقدان و صاحب‌نظران، این رمان شاهکار دانشور بوده (حقوقی، ۱۳۷۸: ۱۳۷) و آغازگر فصلی تازه در تاریخ داستان‌نویسی ایران به شمار می‌آید (میرعابدینی، ۱۳۶۹/ج ۲: ۸۱)؛ هم‌چنین درباره محتوای این اثر گفته شده است که درونمایه سیاسی- مبارزاتی داشته (عبداللهیان، ۱۳۷۸: ۷۳) و در سلوک رمان اجتماعی ایران منزل مهمی محسوب می‌شود (سپانلو، ۱۳۶۶: ۱۷۹). هوشنگ گلشیری (۱۳۷۶: ۱۱۲) سووشون را رمانی رمزی و شخصیت اصلی رمان یعنی یوسف را آمیخته‌ای از تخیل سیمین دانشور و شخصیت جلال آل‌احمد می‌داند. درباره منشأ آیین سووشون نیز بسیاری بر این باورند که این رسم از میان رودان (بین‌النهرین) اخذ گردیده است (عبدالعلی دستغیب، ۱۳۸۳: ۱۰۲).

برای آشنایی با درونمایه، جریان و رخداد اصلی این رمان رئالیستی که برهه‌ای از تاریخ اجتماعی ایران را به تصویر می‌کشد، خلاصه‌ای از آن را ارائه می‌دهیم تا شخصیت یوسف بهتر شناخته شود و از سوی دیگر تأثیر داستان سیاوش، واقعه عاشورا و شهادت امام حسین (ع) که با ظرافت در تار و پود این داستان تنیده شده است، قابل تشخیص گردد؛ البته لازم به ذکر است که نویسنده در این رمان از عنصر نمادسازی^۱ و تلمیح به پیشینه فرهنگی و تاریخی ایران^۲ نیز تا حدی بهره جسته است که فهم آن منوط به آگاهی نسبی مخاطب از تاریخ فرهنگی و اجتماعی ایران می‌باشد.

۲-۲. رمان سووشون

این رمان در حقیقت به داستان زندگی مشترک زری و یوسف (قهرمان اصلی کتاب) و شرح مبارزات وی، هم‌چنین دغدغه‌های عاطفی یک زن برای جلوگیری از نفوذ مسائل سیاسی به درون خانه می‌پردازد. اهمیت رمان «سووشون» در اصل از آن رو است که نمایشگر وضعیت ایران، به ویژه استان فارس در دوران جنگ جهانی دوم و حضور نیروهای متفقین در کشور است.

اما نام‌گذاری این رمان به نام سووشون، خود بر سرشت رئالیسم ایرانی آن دلالت دارد و بیانگر آن است که نویسنده حتی در نام‌گذاری رمان نیز هویت ایرانی- اسلامی را در نظر داشته است. سیاوشان نام آیین و نیز مکان‌هایی است که در آن‌ها سوگ سیاوش برگزار می‌شده است. کهن‌ترین یادگار

1. Symbolization

2. Allusion to Iran's historical and cultural background

این آیین، دیوارنگاشته کشف شده در پنجکنت واقع در دره رود زرافشان، حوالی سمرقند (در سرزمین باستانی سغد) در تاجیکستان و مربوط به قرن سوم پیش از میلاد است که نقشی از آیین سوگ بر آن ترسیم شده که به سیاوش نسبت داده می‌شود. این نگاره، سیاوش یا پیکره نمادین او را در یک عماری حجله مانند که عده‌ای نیز آن را بر دوش می‌کشند، نشان می‌دهد که مردان و زنان سوگوار گریبان‌دریده، گریان و بر سر و روی زنان پیرامون آن گرد آمده‌اند» (قائم‌ی، ۱۳۹۳: ۱۵۶). درباره پیشینه سیاوشان در اساطیر و فرهنگ ایران، یادآوری این روایت نیز می‌تواند جالب توجه باشد که بنا بر روایتی، مغان بخارا گور سیاوش را در دروازه شرقی بخارا (در کاه‌فروشان) می‌دانسته‌اند، «و مغان بخارا آن‌جا را عزیز دارند و هر سالی هر مردی آن‌جا یکی خروس برد و بکشد، پیش از برآمدن آفتاب روز نوروز» (نرشخی، ۱۳۵۱: ۳۲). با تحلیل و ریشه‌یابی دلایل کشتن خروس بر گور سیاوش و پیش از برآمدن نوروز و آن هم توسط مغان که طبقه روحانی دوران باستان بوده‌اند، شاید بتوان آراء و نظراتی که برای سیاوش مقامی خدایی (خدای شهیدشونده نباتی) قائل هستند را توجیه نمود، چرا که در باور ایرانیان باستان «خروس پرنده‌ای اهورایی است که خروش و بانگش اهریمن را می‌تاراند و همواره خروس سفید را به اورمزد و میترا پیشکش می‌کردند.» (ورمازرن، ۱۳۷۱: ۶۳)^۱

جالب این‌که فردوسی نیز تراژدی سیاوش را با بانگ خروس آغاز می‌کند. صحنه دردناکی که خبر از فرا رسیدن زمان قربانی شدنی دردناک می‌دهد:

چنین گفت موبد که یک روز طوس بدان‌گه که برخاست بانگ خروس

(فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۲: ۲۰۲/ب ۱۹)

۲-۳. بازنمایی صبغة ایرانی در رمان سووشون

بهره‌گیری از میراث اساطیری و یادمان سیاوش

سیاوش حالت کالبد یافته و مجسم «ایدئولوژی غلبه بر مرگ» در تفکر ایران باستان است. ذهنیت مشترک ایرانیان، پس از مرگ پهلوان رویین‌تن در حماسه و اسطوره، رمز جاودانگی را نه در گریز از مرگ، بلکه در شکست دادن مرگ می‌یابد. در شاهنامه فردوسی سیاوش نمونه کامل و بارز کسی است که به مرگ، ذات مقدس بخشیده و با انتخاب مرگ توأم با آزادگی، آن را به صورت یک راهبرد اساسی در برابر فنا و نابودی عرضه می‌نماید. جان باختن آزادمنشانه انسان پاک در راه حقیقت و

راستی، که در فرهنگ ایرانی - اسلامی با واژه شهادت از آن یاد می‌شود، نیکوترین سرانجامی است که ذهن استعلاء طلب ایرانی برای سیاوش اسطوره‌ای رقم زده است تا به این ترفند او را از تنگنای نابودی برهاند و در باور ایرانیان زندگی جاودانه بخشد.

سیاوش در تاریخ ادبیات ایران دارای دو چهره است: یکی چهره اساطیری و دیگری چهره حماسی. این دو چهره او زمینه‌هایی متفاوت ولی ریشه‌هایی یکسان دارند. سیاوش اسطوره جزء ایزدان است و قداست دارد. او را نماد پاکی و رستگاری و خدای مرگ راستین و شهادت می‌دانند. سیاوش در ادبیات حماسی ما و در فرهنگ ایران زمین، نشانه و نماد مظلومیت است که خون او به ناحق بر زمین ریخته شده است و در نهایت خون او پیروزی و کین خود را هم در بر دارد» (فتاحی دولت آبادی، ۱۳۹۰: ۱۱-۱۰).

بی‌شک اساطیر هر قوم و سرزمینی براساس باورها و ارزش‌های همان قوم شکل گرفته‌اند؛ اما اساطیر جهان در کلیت خود، براساس نیاز بشر موجودیت یافته‌اند و از دیدگاه پژوهشگران تاریخ باستان، اسطوره‌های جهان باستان را می‌توان براساس کارکرد آن‌ها در زندگی بشر تقسیم‌بندی نمود و مبنای تقسیم‌بندی کلی را، «کارکرد اسطوره‌ها» قرارداد.

اسطوره‌ها را براساس کارکرد می‌توان به اسطوره آیینی، اسطوره بنیاد، اسطوره کیش، اسطوره شخصیت و اسطوره جهان پس از مرگ تقسیم کرد. در این میان گمان می‌رود که اسطوره‌های آیینی کهن‌ترین نوع اسطوره باشد» (هنری هوک، ۱۳۸۱: ۱۰).^۱

لازم به ذکر است که هر یک از این اسطوره‌ها خود دارای شاخه‌ها و زیرمجموعه‌های جزئی‌تری نیز هستند که بیان همه آن‌ها با نظر به هدف و حوزه این پژوهش، مفید فایده نیست و یادآوری این تقسیمات نیز صرفاً برای ریشه‌یابی اسطوره سیاوش است که در ادامه ذکر می‌گردد.

یکی از اسطوره‌های بنیادین بشر، اسطوره باروری است که شاخه‌ای از اسطوره‌های آیینی و به تعبیری کلید تمام نظام‌های اسطوره‌ای است. اسطوره باروری و اسطوره‌های نجات از مهم‌ترین الگوهای هستند که بیش‌تر، ادبیات متعهد و آرمان‌گرا^۲ برای زنده نگه داشتن امید و توان مبارزه، در جوامع سرکوب شده از آن‌ها استفاده می‌کنند (رک. کوپ، ۱۳۸۴: ۵۱ و ۶۹، ۹۲، الیاده، ۱۳۷۵: ۲۴).^۳

1. Henry Hook

2. Committed and idealistic literature

3. Coupe and Eliade

آیین‌ها در اصطلاح، اعمال و رفتارهایی بوده‌اند که انسان‌ها در ابتدایی‌ترین دوران زندگی خود بر روی زمین، به تقلید از گذشتگان یا خدایان خود، برای برآوردن نیازهای‌شان انجام می‌دادند. در اساطیر ایران، سیاوش از قهرمانان اسطوره باروری است. اسطوره باروری همان مرگ و زندگی و پژمردن و رویش دوباره طبیعت است که در دوران باستان به صورت یک آیین درآمده و به صورت سالانه با مناسکی خاص اجرا می‌گردید. «این اسطوره نماد مرگ و رستاخیز و تابع الگوی خزان و بهار است... آداب آن به منظور تشویق نیروهای آسمانی برای ادامه دادن به بخشایش‌های سالانه منابع حیات است...» (حصوری، ۱۳۸۴: ۴۴).

تولد، زندگی و مرگ انسان نیز از نظر انسان دوران اساطیری شباهتی نزدیک به چرخه طبیعت داشت. مشاهده و تفکر در تحول طبیعت، این اندیشه را در نظر انسان نخستین بارور می‌کند که: شاید انسان نیز سرنوشتی همگون با گیاه داشته و می‌تواند مرگ و رستاخیز و بازگشت به این جهان داشته باشد.

در دنیای اسطوره‌ای، گیاه و باروری با انسان و زندگی او مرتبط‌اند و این ارتباط به صورتی متقابل و تنگاتنگ بین نوع انسان و نباتات برقرار است. گیاه «خون سیاوشان» یا «پرسیاوشان» که از این تقابل اسطوره‌ای بهره برده است، گیاهی رمزآمیز است که پس از کشته شدن سیاوش از خون او می‌روید. این گیاه کارکردی اسطوره‌ای داشته و در روایات اساطیری ایران جایگاه خاصی به خود اختصاص داده است. در اسطوره سیاوش نیز گیاه سیاوشان که از خاک گلگون شده به خون سیاوش می‌روید، سرشت فرمند ایزدی وی را نمایان می‌کند و پس از استحاله، این نماد در حماسه ایران به صورت کیخسرو ظاهر می‌گردد؛ زیرا «در جهان بینی اساطیری، اگر رشته عمر کسی را ظالمانه پاره کنند بی‌گمان به شکلی دیگر باز می‌آید و زندگی را از سر می‌گیرد.» (مسکوب، ۱۳۸۶: ۷۱-۷۰)

سیاوش به عنوان نمونه ایزد نباتی در اساطیر ایران هم‌چون دانه‌ای که تمامی ارزش‌های بشری را در دل خود می‌پرورد، در خاک نهان می‌شود و در این نهفتگی تکوین می‌یابد و در نهایت به صورت کیخسرو پادشاه آرمانی اسطوره و حماسه، نمود پیدا می‌کند. کیخسرو که از یک تبدیل و تحول نباتی به وجود آمده است، موجب طراوت و سرسبزی فضای اساطیری - حماسی ایران می‌شود.

بهار در جستاری در فرهنگ ایران (۱۳۸۵: ۲۶۶، ۲۸۴)، سیاوش را خدای شهید شونده نباتی می‌پندارد که پس از شهید شدن، از خون او گیاه می‌روید. او هر سال به هنگام نوروز از جهان مردگان باز می‌گردد و در واقع، کیخسرو نیز نمادی از بازگشت سیاوش به جهان است.

در باور ایرانیان باستان (که در متون زرتشتی نیز بسیار مورد تأکید واقع شده است) هر انسانی برای انجام مأموریت خاصی پای به گیتی می‌نهد که از آن با اصطلاح خویشکاری^۱ یاد می‌شود و هر انسانی ملزم به انجام خویشکاری است، زیرا روند تکامل جهان هستی در گرو انجام خویشکاری توسط انسان‌هاست. سیاوش به واسطه فرّه ایزدی^۲ از خویشکاری فرزندش کیخسرو نیز مطلع است و می‌داند که خویشکاری کیخسرو وابسته به کشته شدن مظلومانه خود او است. بنابراین سیاوش که نمونه انسان کامل می‌باشد بدون هیچ‌گونه اعتراضی، با آغوش گشوده به استقبال مرگ می‌شتابد تا خویشکاری خود را به انجام رساند و بتواند زمینه انجام خویشکاری کیخسرو را نیز فراهم سازد.

سیاوش بنا بر آیین باستانی ایران، به دست خدای نیکی‌ها آفریده شده است و در راستای انجام خویشکاری خود که تثبیت نیکی و راستی در گستره گیتی است، حیات دشواری را را پشت سر می‌گذارد و در پایان کار نیز مرگی دشوار را تجربه می‌کند. مرگ سیاوش حتی از زندگی او نقش سازنده‌تری ایفاء می‌نماید و شهادت او سرمشقی برای تمامی حرکت‌های انقلابی و شهادت‌طلبانه در تاریخ ایران می‌گردد. در حقیقت «برای آن‌که درخت خوبی از خشکیدن مصون بماند، باید گاه‌به‌گاه از خون یکی از بی‌گناه‌ترین و بی‌آلایش‌ترین فرزندان آدمی آبیاری شود» (اسلامی ندوشن، ۱۳۸۴: ۱۷۳).

(ب) بهره‌گیری از میراث معنوی و یادمان امام حسین(ع)

شهادت سیاوش به عنوان باور راسخی که سرمنشاء بسیاری از حرکت‌های اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در طول تاریخ بوده است، پس از ورود اسلام به ایران نیز پویایی و تپندگی خود را از دست نمی‌دهد و از فرهنگ ایرانی به فرهنگ نوین و تکامل یافته‌ای که به عنوان هویت ایرانی - اسلامی شناخته می‌شود، انتقال می‌یابد و با مفاهیم آیین تشیع که برداشت ایرانی از اسلام راستین می‌باشد، در هم می‌آمیزد و به صورت یک فرهنگ ارائه می‌شود. با گرویدن ایرانیان به اسلام و پذیرش مذهب تشیع، بسیاری از رفتارها و باورهای فرهنگی و آیینی کهن ایرانی که با ساختار فرهنگی و انگاره‌های دینی - مذهبی جدید در تقابل بودند، کم‌کم از یادها رفتند و رفتارها و باورهایی که با تصورات اجتماعی و فرهنگی - آیینی تازه تعارض نداشتند، با آن‌ها درآمیختند و یا با صبغه‌ای تازه به حیات اجتماعی خود ادامه دادند. نتیجه این که شخصیت تاریخی - مذهبی امام حسین(ع) جایگزین شخصیت کاریزماتیک^۳ و اسطوره‌ای

1. self work

2. divine light

3. Charismatic character

سیاوش در جامعه شیعه ایران می‌شود و شهادت و خون‌بی‌گناه ریخته حسین(ع) به صورت یک حماسه تاریخی در فرهنگ شیعه آشکار می‌شود. چنانچه شاهد هستیم از زمان اساطیری تا عصر کنونی هر قهرمان و قدیسی که به رنج و در مظلومیت جان می‌داد، در قالب آیین نمادین و اسطوره‌وار سوگ سیاوش تجلیل و تشییع می‌شد؛ چنان‌که بازتاب این بازنمایی را به روشنی می‌توان در بسیاری از آیین‌های سوگواری برای امام سوم شیعیان - حسین(ع) - نیز باز یافت. مسئله شهادت از ابعاد هویتی حائز اهمیت در تاریخ اجتماعی و فرهنگی ایران می‌باشد که به صورت عنصری فرهنگی ریشه در اساطیر ایران داشته و با ورود به تاریخ ایران نیز علاوه بر این‌که جایگاه خود را حفظ می‌نماید، با پشتوانه نظرات ائمه مذهب تشیع و شهدای مذهب شیعه اثنی‌عشری به صورت یک فرهنگ ارائه می‌شود. شهادت همواره به صورت یک ایدئولوژی توسط مبارزان وطن‌پرست و دین‌دار ایرانی انتخاب گردیده است تا هویت مستقل ایرانی حفظ شود و آرمان قهرمانان پس از جان باختن ایشان، جاودانه گردد و نسل‌های آینده را در پرتو این آرمان‌های انسانی تربیت نماید.

پس از اسلام دین و دنیای مرد ایرانی تغییر کرد، اما بسیاری از تصورات آیین و اجتماع کهن که در اعماق ناخودآگاه وی رسوب کرده بود بر جای ماند. پس از گذشت زمان‌ها پاره‌ای از یاد رفت و پاره‌ای دیگر با اندیشه‌ها و زندگی جدید درآمیخت و تصورات و ذهنیات تازه‌ای ساخت. داستان شهادت سیاوش از این گروه ماندنی‌ها بود و ماند. اما از آن‌جا که شهید، قهرمانی دینی است، مومنان تازه نیازمند شهیدی از مقدسان دین خود بودند، زیرا آیت موهبت را هر دینی از راه خود به پیروانش نوید می‌دهد و انجام آن را از بزرگان و مقدسان خود چشم دارد و این قهرمان دینی در آیین اسلام شهید کربلا حسین بن علی(ع) است. سیاوش جای خود را به او وا گذاشت و اجرای تعزیه جهت گرامیداشت یاد امام حسین(ع) جای سوگ سیاوش را گرفت.

لازم به ذکر است که شهادت نوعی حماسه منفی است؛ چه در حسین(ع) و چه در سیاوش، آرزو یا اراده بالقوه مریدان که زاده نمی‌شود و جسمیت نمی‌یابد، به مرادی کامل و مردی آسمانی منتقل می‌شود. در دنیایی که آدمی به هر تقدیر ناچیز می‌شود، مرگ فرجام کار محترمان است، به ویژه که او تجسد اراده محبوس هواخواهان باشد و هر چه مرگ نارواتر و غم‌انگیزتر، اجابت نیازهای روح پیران تمام‌تر! از این نظرگاه شهادت فرجام به کمال و ضروری چنین قهرمانی است» (مسکوب، ۱۳۸۶: ۹۳).

۲-۴. بازنمایی رویکرد و نگرش ایدئولوژیکی در سووشون

در طول تاریخ و به طور پیوسته تحولات سیاسی و اجتماعی ایران تغییرات فرهنگی را به دنبال داشته و اقوام ایرانی ناگزیر بوده‌اند که هم پشتوانهٔ عظیم فرهنگی و سنت‌ها و آرمان‌های دیرین خود را حفظ نمایند و هم قدم در مرحلهٔ جدیدی از تمدن بگذارند که در آن ایران باستان با تحولی بنیادین به ایران اسلامی تبدیل می‌گردد؛ در این نظام نوین اعتقادی و دینی، ایرانیان خلعت فاخر هویت ایرانی که از حماسه و اسطوره تنیده بودند را بر تن امام حسین(ع) پوشانیدند و سیاوش اساطیری به تاریخ رجعت کرده و در شخصیت امام حسین(ع) تبلور یافت. در این تحول تاریخی که اصول اعتقادی و دینی آن تا امروز برجای مانده است، عنصری که سیاوش اساطیری را به حسین تاریخی گره می‌زند، بی‌تردید فرهنگ شهادت^۱ است. عنصر شهادت که در اسطوره به صورت آرمانی به وجود آمده بود، در تاریخ تشیع ایران و در قامت امام حسین(ع) به واقعیتی پایدار تبدیل شد تا تمام آزادگان و مبارزانی که در تاریخ اجتماعی ایران ظهور می‌کنند بتوانند الگویی زنده از شهادت و آزادی‌خواهی را سرمشق خود قرار دهند. بنابراین می‌توان گفت که هویت‌های جمعی وجه برجستهٔ تاریخی دارند و در طی زمان تداوم می‌یابند(جنکینز^۲، به نقل از حاجیانی، ۱۳۸۸: ۱۴۵).

اسطوره‌ها یکی از عوامل تداوم تاریخی هویت جمعی می‌شوند؛ بسیاری از پژوهشگران (نصری ۱۳۸۷، دیلم صالحی ۱۳۸۵، بنایی ۱۳۸۱، سفیری و غفوری ۱۳۸۸) اساطیر ایرانی را جزء عناصر اصلی هویت ایران دانسته و معتقدند اسطوره‌ها بخش مهمی از حافظهٔ جمعی و تاریخی ایرانیان را تشکیل می‌دهند. «آیین‌ها و مناسک اسطوره‌ای، در قالب آداب و رسوم سنتی با فرم‌ها و شکل‌های تازه، خود را بر ساختار فکری فرد و جامعه تحمیل و خط مشی زندگی او را تعیین می‌کنند؛ پایه‌های هویتی جامعه را بنا می‌نهند و به زندگی انسان معنا و مفهوم می‌بخشند. علاوه بر زندگی اجتماعی، اسطوره‌ها تأثیر شگرفی بر هنر و ادبیات می‌گذارند» (رضایتی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۵-۱۴). نورتروپ فرای^۳ (۱۳۷۹: ۵۲) ادبیات را «خلف صدق اساطیر» و «جزئی از اجزای لایتجزا و ناگزیر تکامل اسطوره» می‌داند. فرهنگ شهادت نیز که میراث اساطیر باستانی و مذهب تشیع ایرانی است در ادبیات فارسی تأثیری شگرف نهاده و گرایش ادبیات مقاومت و پایداری^۴ که بر اساس فرهنگ شهادت، موجودیت یافته، مرهون همین مسئله است و نویسندگان متعهد و آرمان‌گرا نیز از مفاهیم نهفته در

1. The culture of martyrdom

2. Jenkins

3. Frye

4. Literature of resistance and sustainability

فرهنگ شهادت که از تاریخ و اساطیر ایران سرچشمه گرفته‌اند در آفرینش آثار خود بهره بسیار برده‌اند.

نویسندگان حوزه ادبیات پایداری و نیز نویسندگان متعهد و آرمان‌گرا، در ساخت و پرداخت شخصیت قهرمان، به شخصیت‌های والای ملی و مذهبی که در راه اعتلای کلمه آزادی جان خود را فدا نموده‌اند، نظر داشته و از ایشان الگوبرداری می‌کنند؛ نویسنده واقع‌گرای ایرانی با تمرکز بر فرهنگ شهادت، قهرمان خود را از میان افراد عادی جامعه انتخاب نموده و پس از شهادتش جاودانه می‌نماید و نیروهای انقلابی را برای انتقام خون او و نیز پیگیری آرمان‌ها و اهداف متعالی و انسانی او گسیل می‌دارد. نویسندگان متعهد مکتب رئالیسم ایرانی برای زنده نگه داشتن امید و توان مبارزه در جامعه سرکوب شده، به فرهنگ شهادت روی می‌آورند و با توصیف زندگی و مرگ شخصیت‌های نام‌آوری که در راه ایران و مجموعه عقاید و ارزش‌های ایرانی جان خود را فدا نموده‌اند، فضای خفقان‌آور دوران استبداد را می‌شکنند و روح امید به آینده‌ای بهتر را در کالبد جامعه می‌دمند.

سووشون سیمین دانشور یکی از مهم‌ترین رمان‌های ایرانی است، که در ایام حکومت پهلوی و در مخالفت با گفتمان غالب سیاسی و فرهنگی جامعه نوشته شده است. در سووشون، شخصیت‌های سیاوش، یوسف پیامبر(ع) و امام حسین(ع) با هم تلفیق می‌شود، به گونه‌ای که هم مظلومیت سیاوش، هم تدبیر و آینده‌نگری یوسف و هم مبارزه‌گری امام حسین(ع) را در شخصیت (یوسف) می‌توان مشاهده کرد. دانشور با تلفیق این سه روایت، اوضاع آشفته روشنفکران وطن‌دوست را در سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ و بجوهره جنگ جهانی دوم و ورود نیروهای متفقین به ایران ترسیم می‌کند. در این رمان، دو گونه تغییر در اسطوره سیاوش که مبنای رمان بوده ایجاد شده است: نخست، تلفیق شخصیت سیاوش با حضرت یوسف(ع) و امام حسین(ع) که خود به تعامل روایات ملی و مذهبی ایرانیان یاری می‌رساند؛ و دوم، نسبت دادن اغلب روایت‌های اساطیری که مربوط به سیاوش است، به خسرو. نویسنده با این روش ثانوی، جدای از یادآوری حیات مجدد سیاوش در قالب کیخسرو، نقش نسل جوان کشور را در پیمودن راه آزادی و آبادانی وطن پررنگ می‌کند» (شایان سرشت و مهراد، ۱۳۹۶: ۴۳۹).

چنان‌که در مقدمه این جستار بیان گردید، در رمان‌های فارسی که توسط نویسندگان ایران تحریر شده است، اصول ویژه‌ای که مختص مکتب رئالیسم ایرانی می‌باشد، رعایت گردیده است؛ هویت ایرانی - اسلامی از مؤلفه‌های بارز رئالیسم ایرانی است که خود به شاخه‌های مختلفی تقسیم می‌شود؛

یکی از مباحثی که در هویت ایرانی - اسلامی بسیار حائز اهمیت بوده و از اسطوره تا تاریخ تشیع به صورت خطی ممتد کشیده شده است، مسئله شهادت و ایثار جان برای حفظ کیان سرزمین ایران بوده است. در رمان سووشون، دانشور از دو منبع سرشار که در شکل‌گیری هویت ایرانی در طول تاریخ سهم به سزایی داشته‌اند و در این دوره، از عوامل تأثیرگذار و جهت‌دهنده افکار و عقاید بوده‌اند، بهره برده است. اولین عامل، دین و مذهب است و نمود آن نمادهای مذهبی منعکس شده در داستان است و دیگری ایرانیّت و پشتوانه فرهنگی ایران و تاریخ عظیم و پربار آن، که از طریق روایت اسطوره‌ای ایرانی و شخصیت‌های نمادین به نمایش گذاشته شده است» (علیجانی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۹۷).

نویسنده در این رمان به نحوی استادانه از اساطیر ایرانی، اسطوره سیاوش و از تاریخ تشیع، امام حسین(ع) را انتخاب کرده و با امتزاج و آمیختن این دو روایت، جوهره پیکار این دو قهرمان که مسئله شهادت می‌باشد را استخراج کرده است و در پیشبرد اهداف انقلابی خود و آفرینش قهرمان رمان از آن بهره می‌برد.

از دیدگاه تحلیل گفتمان انتقادی، سیمین دانشور در این اثر با استفاده از جنبه‌های حماسی و اساطیری و پیوند آن با مذهب و تعمیم دادن این عنصر به دوره معاصر، هویت مستقل انسان ایرانی را جستجو کرده است» (قبادی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۵۰).

در رمان سووشون به طور کلی داستان سیاوش و امام حسین(ع) در هم ادغام گردیده است و برخی از پژوهشگران به بررسی تطبیقی^۱ این دو روایت پرداخته‌اند؛ اما چون بررسی تطبیقی شباهت‌های داستان‌های یاد شده با شخصیت یوسف از اهداف این پژوهش نمی‌باشد، در ادامه قسمت‌هایی از رمان را به عنوان نمونه می‌آوریم تا مخاطب بتواند هدف دانشور از بازنمایی صبغه ایرانی و بازنمایی رویکرد و نگرش حاکم بر فضای اجتماعی ایران را بهتر درک نماید؛ لازم به ذکر است که دانشور توانسته است با بهره‌گیری از تمدن ایرانی و فرهنگ اسلامی، میراث‌های اساطیری و معنوی و نیز یادمان‌های موجود در این دو منبع هویت ایرانی، الگویی قابل دستیابی و معاصر بسازد که تلفیقی از هویت ایرانی و اسلامی بوده و بتواند به الگویی مناسب برای مبارزات علیه استعمار و ظلم تبدیل شود. بر همین اساس دانشور از ابتدای داستان با ادغام داستان سیاوش و امام حسین(ع) و نیز تلفیق این دو شخصیت در ذهن مخاطب و در اثنای بازگویی آیین سووشون، درصدد آفرینش قهرمانی با هویت ایرانی - اسلامی است؛ شخصیت

یوسف همان مبارزی است که دانشور از ابتدا در طلب او بوده و توانسته است تمامی مؤلفه‌های هویت ایرانی و اسلامی را در خود پیروراند و با توسل به عنصر شهادت، به مبارزه برخیزد.

در ادامه به شخصیت یوسف می‌پردازیم و ابعادی از هویت ایرانی - اسلامی او را در جریان مبارزه و شهادتش نشان می‌دهیم. بدیهی است که هدف غایی دانشور از نگارش رمان، ارائه یک الگوی جدید مبارزاتی به معاصران بوده که با مهارتی کم‌نظیر توانسته است آن را ترسیم و توصیف نماید.

۲-۵. ظهور هویت ایرانی - اسلامی در رمان سووشون

سیمین دانشور در مصاحبه با هوشنگ گلشیری (رک؛ گلشیری، ۱۳۷۶: ۵۵) درباره تأثیر پذیری‌اش از هویت ایرانی - اسلامی می‌گوید: ما هویت ایرانی را در داستان‌های خود حفظ کرده‌ایم. در آثار خود از منابعی مانند قرآن، شاهنامه و عرفان مولوی سود بردیم و باید گفت این‌ها از جمله منابعی هستند که ما ادبیات و شعر امروز خود را بر آن‌ها بنا کرده‌ایم. این یعنی ادبیات ما خالی از توجه به آثار گذشته و پیشینیان نیست ... البته این درست است که قرم داستان ما غربی است، اما هویت آن ایرانی است. اشخاص ایرانی است، محل‌ها ایرانی است و الی آخر باز هم تأکید می‌کنم که ما در داستان‌های خود هویت ایرانی را حفظ کرده‌ایم و انعکاس هویت ایرانی در داستان‌های ایرانی صددرصد مشهود است.

دانشور در این رمان، آیین سووشون که مجموعه‌ای از مفاهیم درهم تنیده از اساطیر ایرانی، مفاهیم اسلامی و به خصوص شیعی می‌باشد را در قالب روایت یک خوشه‌چین^۱ قرار داده و این روایت مانند براعت استهلالی^۲ ذهن مخاطب رمان را برای شنیدن داستانی که قهرمان حماسی آن (یوسف)، در برابر پیشگاه آزادی قربانی می‌گردد، آماده می‌کند. شهادت درحقیقت مانند رشته‌ای است که تمام قهرمانانی که ناگزیر جان بر سر آرمان‌های انسانی و ملی خویش گذاشته‌اند را به هم متصل می‌کند.

در تجزیه و تحلیل متون، آنچه متن‌ها را شکل می‌دهد، ایدئولوژی‌ها و جهان‌بینی‌های حاکم بر آن‌هاست و هیچ متنی وجود ندارد که خبری محض را به مردم بدهد؛ بلکه همگی دارای جهت و دارای بار ایدئولوژیکی و تفسیری هستند» (آقاگل زاده، ۱۳۸۵: ۱۸۳-۱۸۲). دانشور نویسنده‌ای فرهیخته و روشنفکر است که از دریچه جهان‌بینی ملی و مذهبی خود واقعیت جامعه را می‌بیند و به تفسیر آن می‌پردازد؛ او با تسلطی بی‌مانند گذشته اسطوره‌ای و تاریخی ایران را با اوضاع اجتماعی دوران خود

1. the poor

2. Wonderful beginning

گره می‌زند و در نهایت گفتار خود را به فرهنگ شهادت که معجونی از تشیع و اندیشه ایرانی است ختم می‌کند. او در طی رمان بارها به داستان سیاوش و امام حسین(ع) گریز زده و در صدد یادآوری شهادت مظلومانه ایشان بوده و در طول داستان همراه با تصورات، اندیشه‌ها و خواب و رویاهای زری (همسر یوسف) ذهن مخاطب را به شهادت یوسف رهنمون می‌سازد. او معتقد است که «تاریخ تکرار شده است و حضرت یحیای تعمید دهنده و امام حسین(ع) مشابهتی تاریخی در سرنوشت خود دارند و یوسف (در رمان سووشون) نیز نمونه‌ای از تکرار این تاریخ است» (دانشور، ۱۳۷۵: ۴۶۸). وی با استفاده از التقاطی^۱ که در روایت سووشون، بین شخصیت سیاوش و امام حسین(ع) به وجود آمده است و با نظر به پیشینه فرهنگی ایران شخصیت یوسف را به صورت تلفیقی از تمامی شهدای تاریخ ایران درآورده است تا در نهایت از او عنصری انقلابی بسازد و در پیشبرد آرمان‌های مبارزاتی و انقلابی خود از آن بهره بگیرد.

در تاریخ سرزمین ایران شهادت به مثابه شیرازهٔ صحیفهٔ حرکت‌های انقلابی است و از سیاوش تا امام حسین(ع) و از امام حسین(ع) تا امیرکبیر و ... تا شهدای هم عصر ما را به هم متصل ساخته است. ایثار جان به عنوان یک ایدئولوژی ایرانی- اسلامی در برابر نپذیرفتن بردگی تحمیلی عوامل بیگانه و اجانب، در طول زمان به یکی از ابعاد هویتی ایرانی- اسلامی بدل شده است. دانشور این بُعد از هویت را در رمان سووشون و در ساخت و پرداخت شخصیت یوسف به تصویر کشیده است.

در رمان سووشون یوسف یکی از زمین‌داران بزرگ و دارای شخصیتی روشن فکر، خوش قلب، وطن پرست، حامی ضعفا، بی‌باک توصیف شده و مجموع این صفات و حوادث تلخ برهه‌ای که یوسف در آن زندگی می‌کند (دوران جنگ جهانی دوم و استعمار انگلیس)، وی را تا حدودی تند مزاج و عصیانگر نشان می‌دهد. می‌توان گفت در این رمان خانهٔ یوسف نماد (ایران) آن روزگاران و شخص یوسف نماد (روشنفکر مذهبی ایرانی) است. او نمونهٔ عالی از یک روشنفکری مبارز با هویتی ایرانی و شیعی است که به هیچ وجه با جبههٔ مقابل سر سازش ندارد و تا آخرین لحظهٔ زندگی خویش مبارزه می‌کند و معتقد است «هیچ کاری هم که نتواند بکند به آیندگان راه را نشان می‌دهد». در نهایت شاهدیم که یوسف پس از مخالفت با استعمار انگلیس، در هاله‌ای از ابهام به قتل می‌رسد:

«مادیان را کتل بسته بودند. سرتاسر زین را با پارچه سیاه پوشانده بودند و کلاه یوسف را روی کتل و تفنگش را حمایل گردن مادیان آویخته بودند. یک ملافه سفید که جا به جا با جوهر گل سنبل‌ی رنگ شده بود، عین یک کفن خون‌آلود روی سحر (اسب نر داستان) قرار داشت. چشم مادیان که به جنازه افتاد، گوش‌هایش را تیز کرد و پایش را چنان بر زمین کوفت که انگار بر طبل می‌کوبد. و زری احساس کرد که بر قلب او می‌کوبد و شیهه کشید. دوبار. به نظر آمد که اشک از چشم مادیان سرازیر شد روی بینیش که پره‌هایش از هم گشوده بود. به یاد حرف زن میان‌سالی افتاد که سال‌ها پیش برایش نقل سووشون گفته بود» (دانشور، ۱۳۹۵: ۶-۲۹۵).

این روایت سیمین دانشور درباره روز تشییع جنازه یوسف است، که در ذهن مخاطبی که با فرهنگ و مذهب ایران آشنایی دارد، یادآور صحنه بازگشت اسب امام حسین (ع) (ذوالجناح) به خیمه‌های اهل بیت خود است. رمان سووشون پس از مرگ یوسف به فاز نهایی که هدف غایی نویسنده آن است وارد می‌شود و به تجلیل از مقام والای شهید پرداخته و به تحریک و بسیج افکار و افراد انقلابی جهت قیام علیه ظلم می‌پردازد. فرهنگ شهادت یکی از ابعاد هویت ایرانی-اسلامی است که ریشه در اساطیر ایران باستان دارد و بعد از رواج مذهب تشیع در ایران، مسئله شهادت نیز صبغه‌ای مذهبی می‌گیرد و جایگاه آن نزد ایرانیان تثبیت می‌شود. الگوپذیری دانشور از فرهنگ شهادت، جهت ایجاد تحرک در نیروهای انقلابی و دمیدن روح خودباوری و امید در بین آحاد مطرود و طبقات محروم جامعه، از مهم‌ترین مواردی است که به خوبی صبغه ایرانی و اسلامی اثر را نشان می‌دهد.

شخصیت زری در سووشون نمادی از زن ایرانی است، که با چنگ و دندان در تلاش است تا جنگ به خانه‌اش کشیده نشود. زری بسیار محتاط عمل می‌کند و سعی دارد جسارت و شجاعت یوسف، کانون گرم زندگی‌اش را برهم نزنند. اما پس از شهادت یوسف، تحولی شخصیتی را پشت سر گذاشته و خود به یک مبارز تمام عیار بدل می‌گردد.

چنان‌که در شاهنامه فرنگیس قبل از مرگ سیاوش، کیخسرو را از او بادار می‌شود، زری نیز مانند فرنگیس قبل از مرگ یوسف، باردار است؛ «او آبستن تغییر و دگرگونی است» (میرعابدینی، ۱۳۷۷/ج ۲: ۴۷۷) و از سویی پسری به نام خسرو دارد که هم‌نام کیخسرو بوده و مانند پدر خود دارای شجاعت و بینشی صحیح است و بی شک با دیدگاه مبارزاتی نوینی که زری بعد از مرگ یوسف کسب می‌کند، خسرو سالک و راهرو راه یوسف و منتقم او خواهد بود:

«زری کوشش کرد پا شود بنشیند و توانست. گفت: می‌خواستم بچه‌هایم را با محبت و در محیط آرام بزرگ کنم اما حالا با کینه بزرگ می‌کنم. به دست خسرو تفنگ می‌دهم... زری دراز کشید و خوابید و خواب دید درخت عجیبی در باغ‌شان روییده و غلام با آب‌پاش کوچکی دارد خون پای درخت می‌ریزد» (دانشور، ۱۳۹۵: ۲۵۲).

این درخت همان پرسیاوشان است که دیگر باره از خون یوسف روییده و با خون خود او بالیده و به بار نشسته است. خون یوسف ضامن بقای کیان و هویت ایرانی است. بدین ترتیب، یوسف در قالب فرزند خود حیاتی دوباره می‌یابد و به زندگی برمی‌گردد. در حقیقت کارکرد معجزه‌آسای شهادت در متحد ساختن اندیشه‌ها و افکار خود را نشان می‌دهد و توان مبارزه برای انتقام خونی که ریخته شده را تقویت نموده و اراده جمعی را برای قیام علیه نظام ظلم و جور، راسخ‌تر می‌سازد. یوسف قهرمانی سیاوش‌گونه است که معصومیت او، در جامعه‌ای که حتی برادرش نیز هم پیمان توطئه‌گران شده است، او را کاملاً زمین‌گیر و خلع سلاح نموده است. اما از آن‌جا که او قهرمانی مذهبی است، با نظر به الگوواره‌های تشیع و سرمشق گرفتن از جریان عاشورا، با مرگ خود بر دشمن غلبه می‌یابد و اگرچه نمی‌تواند دشمنش را از بین ببرد، اما او را رسوا می‌سازد.

در سووشون نعلش غرق خون یوسف را در حوض باغ می‌شویند و آب و خون به هم آمیخته جسد یوسف درخت‌ها را آبیاری می‌کند:

«... می‌دانست که می‌خواهند نعلش شوهرش را در حوض باغ بشویند. می‌دانست همین شبانه زیر آب حوض را خواهند کشید و آب حوض را به باغچه‌ها هدایت خواهند کرد و آبی که جسد شوهرش را شسته و خون‌های خشک شده را پاک کرده، درخت‌ها را آبیاری خواهد کرد...» (همان: ۸-۲۴۷).

بدون تردید روایت سیمین دانشور از تغسیل پیکر یوسف و شسته شدن خون این شهید به وسیله آب و سیراب شدن درختان باغ با خون یوسف، روایتی نمادین است و در تفسیر آن می‌توان اذعان داشت که باغ نمادی از ایران و درخت‌ها نماد فرزندان جامعه ایرانی هستند که اندیشه مبارزاتی ایشان با خون پاک شهیدان تغذیه می‌شود و شهید با شهادت خود، خون پاکش را وارد رگ‌های فسرده اجتماع می‌کند تا به آن تحرک ببخشد.

شهادت در فرهنگ و هویت ایرانی مفهومی مقدس بوده و شهید از منیع‌ترین جایگاه در نزد اقشار جامعه ایرانی برخوردار است؛ چنان‌که وقتی جنازه یوسف را به خانه می‌آورند، برادر وی، ابوالقاسم خان مصحلت‌اندیشانه عمل نموده و می‌گوید: «بنویسید به مناسبت درگذشت...»؛ اما خواهرش (عمه‌خانوم) می‌گوید: «بنویسید به مناسبت شهادت...»؛ ملک‌رستم نیز با عمه‌خانم هم عقیده بوده و بر نوشتن واژه «شهادت» تأکید می‌کند» (همان: ۲۶۰).

در پایان رمان به تشییع جنازه غریبانه یوسف پرداخته شده است که مخاطبان آگاه به داستان سیاوش و قضایای کربلا و روز عاشورا به سهولت می‌توانند صحنه تشییع جنازه یوسف را با مسائل یادشده پیوند دهند. اما در قسمت پایانی کتاب با یادآوری شعری که مک‌ماهون به عنوان تسلیت‌نامه برای زری فرستاده است، دانشور ارزش آزادی و جایگاه والای شهید را به زیبایی و به صورت سمبولیک مورد تأکید قرار می‌دهد و نوید پیروزی در سایه پیکار و جانفشانی را می‌دهد:

«گریه نکن خواهرم، در خانه‌ات درختی خواهد روید و درخت‌هایی در شهرت و بسیار درختان در سرزمینت و باد پیغام هر درختی را به درخت دیگر خواهد رسانید و درخت‌ها از باد خواهند پرسید، در راه که می‌آمدی سحر را ندیدی؟» (همان: ۳۰۴).

بنابر عقیده میور^۱ (۱۳۸۸: ۶۶) رمان «پیچیده‌ترین و بی‌شکل‌ترین و بی‌قیدترین همه انواع ادبیات» است؛ سیمین دانشور از فرم منعطف و بی‌شکل رمان به صورت ماهرانه بهره برده و شرایط تاریخی خاص و مقتضیات فکری، فرهنگی و اجتماعی خود را در قالب رمان ریخته است. دانشور در سراسر این رمان به دنبال احیای هویت ایرانی - اسلامی و تحریک افکار و افراد جامعه به وسیله بازشناساندن «فرهنگ شهادت» بوده است؛ او همچنین از رمان که «یگانه گونه ادبی بی شکل و سیال» (باختین^۲، ۱۳۷۸: ۳۷-۳۵) می‌باشد، مانند ظرفی برای بازنمایی و شکل دادن به مؤلفه شهادت در هویت ایرانی - اسلامی که یکی از مهم‌ترین مولفه‌های رئالیسم ایرانی است، استفاده می‌کند.

۳. نتیجه‌گیری

مکتب ادبی رئالیسم یکی از مکاتب ادبی مشهور است که مقارن شکست نهضت مشروطه، تحت عنوان واقع‌گرایی، وارد حیطه ادبیات فارسی گردید. این عصر جدید به خاطر تحولاتی که در داخل ایران رخ

داده بود، نیازمند زبان و ادبیات مطابق با ویژگی‌های زمانه خود بود؛ بنابراین مکتب رئالیسم پس از قدم نهادن به عرصه ادبی ایران، به خاطر الزامات فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و شرایط دینی-مذهبی جامعه ایران، به صورت مکتبی ادبی با مختصات و ویژگی‌هایی مطابق با فرهنگ ایرانی درآمد که کاملاً مستقل از رئالیسم اروپایی بود. مختصات و ویژگی‌هایی که نویسندگان واقع‌گرای ایرانی در آثار خود با بسامد بالا منعکس نموده‌اند، به عنوان اصول و مؤلفه‌های رئالیسم ایرانی قابل استخراج و تبیین و توضیح است. از نمونه این موارد می‌توان به بازتاب هویت ملی در رئالیسم ایرانی اشاره نمود؛ هویت ملی ایرانی دارای ابعاد مختلفی است و فرهنگ شهادت یکی از ابعاد فرهنگی تثبیت شده در هویت ملی ایرانی است. در این جستار که به بررسی و تحقیق پیرامون این مؤلفه در رئالیسم ایرانی پرداخته شد، با نظر به اهداف این تحقیق، درستی و اعتبار موارد زیر مورد تأیید و تصدیق قرار گرفت:

در این جستار با بررسی و تأکید بر هویت ایرانی-اسلامی، ماهیت و چیستی هویت اجتماعی ایرانی توضیح داده شد و به عنوان یکی از مؤلفه‌های رئالیسم ایرانی تبیین هویت گردید.

چگونگی و ابعاد بهره‌گیری دانشور از آبخوره‌های دوگانه هویت ایرانی مشخص و تحلیل گردید. چگونگی تلفیق و ادغام میراث اساطیری و میراث معنوی و هدف غایی دانشور از بهره‌گیری از هویت ایرانی-اسلامی مشخص شد.

روند شکل‌گیری و سیر تکامل فرهنگ شهادت از دوران اسطوره‌ای و شهادت سیاوش در فضای اسطوره‌ای تا دوران تاریخی ایران و شهادت امام حسین (ع)، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت و در نتیجه این مطالعه پژوهشی، فرهنگ شهادت به عنوان یکی از ابعاد هویتی ایران ریشه‌یابی شد و کیفیت نهاده شدن این مجموعه فرهنگی در هویت ملی و اجتماعی ایران توضیح داده شد.

در این جستار با تجزیه فرهنگ شهادت چنین نتیجه گرفتیم که توجه و تمرکز نویسندگان متعهد ایرانی به فرهنگ شهادت و تأسی به شهدای بزرگ تاریخ ایران، به دلیل قدرتی نهفته در فحوای فرهنگ شهادت است که با تکیه بر آن و احیای این فرهنگ و بازشناساندن آن به آحاد اجتماعی، می‌توان افکار عمومی و هم‌چنین افراد جامعه را برای به دست گرفتن سرنوشت جامعه خویش، متحد ساخت و برانگیخت.

رمان سووشون به عنوان یکی از شاخص‌ترین آثار رئالیسم فارسی، با معیار و مؤلفه رئالیسم ایرانی ارزیابی شد و بازتاب هویت ایرانی-اسلامی در رمان رئالیستی سووشون بررسی گردید.

در پایان به علاقه‌مندان تحقیق در حوزه نقد و مکاتب ادبی پیشنهاد می‌شود که سایر رمان‌های شاخص ادبیات فارسی که در مکتب رئالیسم ایرانی نوشته شده‌اند را از منظر میزان بازتاب هویت ایرانی - اسلامی و یا تأثیرپذیری از شاخصه‌های فرهنگ شهادت، مورد بررسی قرار داده و نتیجه تحقیق را به صورت مقاله پژوهشی ارائه دهند.

کتابنامه

- آبیارقمصری، مرضیه. (۱۴۰۰) بررسی مؤلفه‌های رئالیسم ایرانی در رمان فارسی (با نظر به ده رمان شاخص واقع‌گرا)، رساله دکتري، استاد راهنما: شجری، کاشان: دانشگاه کاشان.
- اسلامی ندوشن، محمدعلی. (۱۳۸۴) *زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه*، تهران: انجمن آثار ملی.
- آقاگل زاده، فردوس. (۱۳۸۵) *تحلیل گفتمان انتقادی*، تهران: علمی و فرهنگی.
- الیاده، میرچا. (۱۳۷۵) *اسطوره بازگشت جاودانه*، ترجمه بهمن سرکاراتی، تهران: طهوری.
- باختین، میخائیل. (۱۳۸۷) *تخیل مکالمه‌ای، جستارهایی درباره رمان*، ترجمه رؤیا پورآذر، تهران: نی.
- بنایی، محسن. (۱۳۸۱) «جای پای اساطیر در کیستی ایرانیان»، با همکاری بنیاد شریعتی، خودکاو ملی در عصر جهانی شدن (مجموعه مقالات)، تهران: قصیده سرا.
- بهار، مهرداد. (۱۳۸۵) *جستاری در فرهنگ ایران*، تهران: اسطوره.
- جعفری لنگرودی، ملیحه. (۱۳۹۱) «تفاوت رئالیسم اروپایی با واقع‌گرایی ایرانی»، *فصلنامه تخصصی زبان و ادبیات فارسی*، دوره ۴، ش ۱۴، ۳۲۵-۳۵۴.
- جنکینز، ریچارد. (۱۳۸۱) *هویت اجتماعی*، ترجمه تورج یار احمدی، تهران: شیرازه.
- حاجیان، ابراهیم. (۱۳۸۸) *جامعه‌شناسی هویت ایرانی*، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک، گروه پژوهش فرهنگی و اجتماعی.
- حصوری، علی. (۱۳۸۴) *سیاوشان*، تهران: چشمه.
- حقوقی، محمد. (۱۳۷۸) *مروری بر تاریخ ادب و ادبیات امروز ایران*، تهران: قطره.
- دانشور، سیمین. (۱۳۹۵) *سووشون*، تهران: خوارزمی.
- دانشور، سیمین. (۱۳۷۵) *شناخت و تحسین هنر*، تهران: خوارزمی.
- دسپ، سیدعلی. (۱۳۹۴) «امام حسین و شهادت، عنصر هویت بخش در رمان سووشون سیمین دانشور»، *مجموعه مقالات همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت، زنجان*.
- دستغیب، عبدالعلی. (۱۳۸۳) *کالبدشکافی رمان فارسی*، تهران: سوره مهر.

- دیلیم صالحی، بهروز. (۱۳۸۵) «اسطوره و حماسه، دو بنیاد هویت ایرانی»، *مطالعات ملی*، س ۷، ش ۲۷، ص ۲۴-۳.
- رافائل، ماکس (۱۳۵۷) *نگاهی به تاریخ ادبیات جهان (تاریخ رئالیسم)*، ترجمه محمدتقی فرامرزی، بی‌جا: شباهنک.
- رضایتی کیشه خاله، محرم؛ برکت، بهزاد؛ جلاله‌وند، مجید. (۱۳۹۳) «اسطوره مرگ و باززایی در سووشون و کلیدر»، *ادب پژوهی*، س ۸، ش ۲۷، ص ۹-۴۰.
- سپانلو، محمدعلی. (۱۳۶۶) *نویسندگان پیشرو ایران*، تهران: نگاه.
- سفیری، خدیجه؛ غفوری، معصومه. (۱۳۸۸) «بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران با تأکید بر تأثیر خانواده»، *پژوهش جوانان، فرهنگ و خانواده*، ش ۲، ص ۱-۲۷.
- شایان‌سرشت، اکبر؛ مهرداد، حامد. (۱۳۹۶) «نظریه اسطوره گشتار و شیوه های ظهور آن در رمان فارسی»، *پژوهش ادبیات معاصر جهان*، دوره ۲۲، شماره ۲، ص ۴۲۵-۴۴۴.
- عبداللهیان، حمید. (۱۳۷۸) *کارنامه نثر معاصر: داستان-نمایش‌نامه-نثر علمی-ترجمه*، تهران: پایا.
- علیجانی، محمد؛ قبادی، حسینعلی؛ بزرگ بیگدلی، سعید. (۱۳۹۳) «تحلیل اسطوره‌ای رمان سووشون با نگاه به تأثیر کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در بازتاب اسطوره‌ها»، *ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی*، س ۱۰، ش ۳۴، ص ۱۹۳-۲۱۸.
- فتاحی دولت آبادی، نیلوفر. (۱۳۹۰) *سیاوش در اسطوره و ادبیات*، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: راستگوفر، کاشان: دانشگاه کاشان.
- فرای، نورتروپ. (۱۳۷۷) *تحلیل نقد (کالبدشکافی نقد)*، ترجمه صالح حسینی، تهران: نیلوفر.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶) *شاهنامه*، ج ۸، تصحیح جلال خالقی مطلق، تهران: مرکز.
- قائمی، فرزاد. (۱۳۹۳) «نقد و تحلیل ساختار آیینی اسطوره سیاوش (مقایسه سیاوش - سیاوشان با تراژدی - دیونسیا بر مبنای نظریه اسطوره و آیین)»، *فصلنامه تخصصی نقد ادبی*، دوره ۷، ش ۲۵، ص ۱۵۳-۱۸۴.
- قبادی، حسینعلی. (۱۳۸۳) «تحلیل درونمایه‌های «سووشون» از نظر مکتب‌های ادبی و گفتمان‌های اجتماعی»، *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، ش ۳، ص ۴۱-۵۴.
- قبادی، حسینعلی؛ آقاگل زاده، فردوس؛ دسپ، سیدعلی. (۱۳۸۸) «تحلیل گفتمان غالب در رمان سووشون سیمین دانشور»، *نقد ادبی*، دوره ۲، شماره ۶، ص ۱۴۹-۱۸۳.
- کاستلز، مانوئل؛ اینس، مارتین. (۱۳۸۴) *گفتگوهای با مانوئل کاستلز*، ترجمه حسن چاوشیان و لیلا جوافشانی، تهران: نی.

- کوپ، لارنس. (۱۳۹۰) / اسطوره، ترجمه محمد دهقانی، تهران: علمی و فرهنگی.
- گلشیری، هوشنگ. (۱۳۷۶) *جدال نقش با نقاش در آثار سیمین دانشور*، تهران: نیلوفر.
- مسکوب، شاهرخ. (۱۳۸۶) *سوگ سیاوش*. تهران: خوارزمی.
- میرعابدینی، حسن. (۱۳۶۹) *صد سال داستان‌نویسی در ایران*، ج دوم، تهران: نیلوفر.
- میور، ادوین. (۱۳۸۸) *ساخت رمان*، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران: علمی و فرهنگی.
- نرشخی، محمدبن جعفر. (۱۳۵۱) *تاریخ بخارا*، ترجمه احمدبن محمد قبای، تصحیح محمدتقی مدرس رضوی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- نصری، قدیر. (۱۳۸۷) *مبانی هویت ایرانی*، تهران: تمدن ایرانی.
- ورمازن، مارتین. (۱۳۷۲) *آیین میترا*، ترجمه بزرگ نادرزاده، تهران: چشمه.
- هنری هوک، ساموئل. (۱۳۸۱) *اساطیر خاورمیانه*، ترجمه علی اصغر بهرامی و فرنگیس مزداپور، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.

References

- Abyar Qamsari, M. (2021). "Examining the components of Iranian realism in the Persian novel (Considering ten novels of realistic character), Supervisor: Shajari, Kashan, University of Kashan.
- Eslami Nodushan, M. (2005). *Life and death of heroes in Shahnameh*, Tehran: Association of national artifacts.
- Aghagolzadeh, F. (2006). *Critical discourse analysis*, Tehran: scientific and cultural Publishing.
- Eliade, M. (1996). *The myth of eternal return*, Translated by; Sarkarati, Bahman, Tehran: Tahoori. (In Persian).
- Bakhtin, M. (2008). *Conversational imagination, Essays about the novel*, Translated by; Poor Azar, Roya, Tehran: Ney Publications. (In Persian).
- Banayie, M. (2002). *The footprint of mythology in who Iranian are*, In cooperation with the Shariati foundation, National self- exploration in the era of globalization (Researchescollection), Tehran: Qasidehsora.
- Bahar, M. (2006). *Asurvey of Iranian culture*, Tehran: Myth Publications
- Jafari Langanudi, M. (2012). "The difference between European realism and Iranian realism", *Persian language and literature quarterly*, 4(14), 325-354.
- Jenkins, R. (2002). *Social identity*, translated by: Yar ahmadi, Touraj, Tehran: Shirazeh. (In Persian).
- Hajiani, E. (2009). *sociology of Iranian identity*, Tehran: Strategic research center, Research group.

- Hasouri, A. (2001). *Siavashan*, Tehran: Fountain.
- Hoqouqi, M. (1999). *A review of the history of literature and literature in Iran today*, Tehran: Drop.
- Daneshvar, S. (2016). *Suvashoon*, Tehran: Kharazmi.
- Daneshvar, S. (1996). *Knowledge and appreciation of art*, Tehran: Kharazmi.
- Dasp, A. (2015). *Imam Hosain and martyrdom in Suvashoon s novel*, Zanjan: Salit tebian religion and thought group.
- Dastgheib, A. (2004). "An autopsy of a Persian novel", Tehran: Sureh-ye Mehr.
- Dailam Salehie, B. (2006). "Myth and epic, two foundations of Iranian identity", *National studies*, 7(27), 3-24.
- Raphael, M. (1978). *A look at the history of world literature (realism history)*, Translated by; Faramarzi, Mohammad Taghi, Tehran: Shabahang. (In Persian)
- Rezayati Kishesh Khale, M, and the others. (2014). "The myth of death and rebirth in Suvashoon and Kelidar", *Literary journal*, 8(27), 9-40.
- Sepanloue, M. (1987). *The leading writers of Iran*, Tehran: Negah Publications.
- Safirie, Kh and Ghafourie, M. (2009). "Investigating the religious and national identity of the youth of Tehran city with emphasis on the influence of the family", *Youth Research, culture and family*, Number: 2, 1-27.
- Shayanseresht, A and Mehrad, H. (2017). "The theory of Gashtar myth and the ways of it's emergence in Persian novel", *Contemporary world literature research*, 22(2), 425-444.
- Abdollahian, H. (1999). *Contemporary prose portfolio: story-the play- scientific prose-translation*, Tehran: Paya Publications.
- Alijani, M., the others. (2014). "Mythological analysis of the novel Suvashoon, looking at the impact of the 28th of mordad 1332 in the reflection of myths", *Mystical literature and cognitive mythology*, 10(34), 193- 218.
- Fattahi Dowlatabadie, N. (2011). "Siavash in mythology and literature", Master s thesis, Supervisor: Rastgoofar, Kashan: University of Kashan.
- Frye, N. (1998). *Autopsy of critical analysis (Autopsy of criticism)* Translated by; Hosainie, Saleh, Tehran: Niloofar. (In Persian).
- Ferdowsi, A. (2007). *Shahnameh*, Vol. 8, Corrected by; Khaleqi motlagh, Jalal, Tehran: Markaz.
- Qaemie, F. (2014). "Critisism and analysis of the ritual structure of Siavash myth", *Specialized quarterly magazine of literary criticism*, 7(25), 153-184.
- Qobadie, H. (2004). "Analizing the contents of suvashoon in terms of literary schools and social discourses", *Persian language and literature research journal*, number: 3, 41-54.

- Qubadie, H., and the others. (2009). "Analysis of the dominant discourse in Simin Daneshvar s novel *Souvashoon*, *literary criticism journal*, 2(6), 149-183.
- Castells, M and Ins, M. (2005). *Conversations with Manuel Castells*, translated by: Chavoshian, Hasan and Jow Afshani, Leila, Tehran: Ney. (In Persian).
- Coupe, L. (2011). *The myth*, Translated by; Dehqanie, Mohammad, Tehran: Scientific and cultural. (In Persian).
- Golshiri, H. (1997). *The conflict between the role and the painter in the works of Simin Daneshvar*, Tehran: Niloofar.
- Meskoob, Sh. (2007). *Siavash's Mourning*, Tehran: Kharazmi.
- Mirabedinie, H. (1990). "One hundred years of story writing in Iran", Volume: 2, Tehran: Niloofar.
- Muir, E. (2009). *Making a novel*, translated by: Badreie, Fereidoon, Tehran: Scientific and cultural. (In Persian)
- Narshakhi, M. (1972). *History of Bokhara*, Translated by; Qabavi, Ahmad ebne Mohammad, Corrected by: Modarres Razavi, Mohammadtaghi, Tehran: Iranian culture foundation.
- Nasri, Q. (2008). *The basics of Iranian identity*, Tehran: Iranian civilization.
- Vermaseren, M. (1993). *Mithra's religion*, translated by: Naderzadeh, Bozorg. Tehran: Fountain. (In Persian).
- Henry hoke, S. (2002). *Mythology of the Middle East*, Translated by; Bahrami, Ali Asghar and Mazdapoor, Farangis, Tehran: Illumination and women s studies. (In Persian).

